

ТОДЛВР

КЕЗЭД ЧИГН МАРТГДШГО ТОСХЛТ

Эдэрхл – Кизляр төлөр хаалһ тоскачнр.
Лагань балһсна бээрн улс.

«Туужан медсн мергн» гиж цецн хальмг үлгүрт келгднэ. Тегэд чигн бидн эврэннь төрскн хазриннь, уңг-тохминнь туужар соньмедуvidн. Хальмг келн-улсин тууж соньн болсн деерэн өвөрц, байрта болн һашута йовдлмуд олн. Кезэчн тууж ямаран халхас авад шинжлвчн, мана баатрмуд төрскнч халуч зүркэрн, цаһан седклэрн, гүн ухаһарн, зөргэрн йилһрдг бээсмн. Үлгүрлхд, сэн идгтэ һазр хээһэд, XVII-гч зун жилмүдт хальмгуд эврэ дурарн Эрэсэн ханьд орад, өмн үзгинь хардг болсмн. Хөөннь алдр ик хойр дээнд бас зөрмг кевэр орлцсмн. Далн жил хооран эклсн Төрскэн харсгч Алдр дээнд ик бичкн уга, цуһар хортна өмнэс Төрскнәннь төлэ боссмн. Энкр, дурта үрдүдэн күлэжэсн аав-ээжнр, килмжтэ күүкд улс, седвэртэ баһчуд дээнэ һалд эс орвчн, бээсн һазртан арһ чидлэн негдүлэд, дилврин өдр өөрдхүллһнд үнлгдшго тэвцэн орулсмн.

1941-гч жилин чилгчэр алач-махч фашистнр Ростов балһс бүслсмн. Терүнэс көлтэ Эрэсэн төмр хаалһин һоллгч цутхлң – Кавказ магистраль көдлдгэн уурсмн. Тегэд чигн Грозный, Майкоп, Баку, Махачкала балһсдас авгджасн көлгнэ түлэн фронтд эс күргснд орн-нутгин авсмн хальмг у өргн теегэр шин хаалһ тосхх шиидвр һарһсмн. Эн 326 дууна хаалһ Кавказ Ижлин көвэ хойрин хоорндк залһлдан дээнэ цагт бас ик чинр зүүсмн.

Эдэрхн – Кизляр төмр хаалһин тосхлтын болн харслһна тууж – Төрскэн харсгч Алдр дээнэ бас нег ончта халх.

ЦК ВКП (б) болн СССР-ин СНК шиидврэр 1941-гч жилин ноха сарин 16-д Эдэрхн – Кизляр гидг шин төмр хаалһин тосхлһн хамгин бачм төр болсмн. Эн шиидврэр 6200 көдлмшч кү болн 2150 терг кергтэ бээсмн.

Төр шиидврэс иштэ Приволжск,

Долбанск, Лаганя, Улан-Хоолын нутгудын комитетмүд төр көдлмшиг һардж, шин тосхлтд ямаранчн дөң күргх зөвтэ бээсмн.

Баһ Дөрвдэ, Көтчнрэ, Сарпинск, Приютненск, Троицк райодас 3300 көдлмшч болн 880 тергн орлцсмн. Эн тосхлтд бүкл Хальмг Танһч нилчэн күргсмн.

Эн чинртэ тосхлтын туск «Калмыкия в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.» (Элиста, 1966), «Очерки истории Калмыцкой АССР. Эпоха социализма». Том II. (Элиста, 1970), «В годы суровых испытаний. Боевой путь 110-й Отдельной Калмыцкой кавалерийской дивизии» (Элиста, 1981) гидг хураһһуст бичэтэ бээнэ, дөкэд чигн төр тосхлтд орлцачнрин тодлврмуд архивд хадһлгднэ.

Улан-Хоолын эргнд 1941-гч жилин һаха сарас авн тосхлт эклсмн. Хойр сар давад, Хальмг АССР-ин СНК болн коммуна партин хальмг

обком эн тосхлтыг шулуһар төгсэхин төлэ шинэс көдлмшчириг йовулхар шийдсмн. Тер тосхлтд Баһ Дөрвдэ нутгас – 300 күн болн 100 тергн; Көтчнрэ нутгас – 300 күн болн 100 тергн; Сарпинск нутгас – 300 күн болн 100 тергн; Приютненск нутгас – 200 күн болн 50 тергн; Хар һазра нутгас – 100 күн болн 30 тергн; Троицк нутгас – 200 күн болн 50 тергн йилһгдсмн.

1942-гч жилин туула сарин 1 шинд эн тосхлтд Хальмг Танһчас 9500 күн болн 3030 тергн көдлжэсмн.

Долан хонгт һурв дэж 2060 тиражтаһар «Боевой листок железнодороджника» барлгддг бээсмн. Терүг Хальмг АССР-ин, Эдэрхнэ округин, Дагестана болн Сарпулин барин көдлэчнр белддг бээсмн.

Дээнэ һалв икдвчн, Кизляр Эдэрхн хоорндк хаалһин тосхлтын көдлмшт зогсл һарсн уга, орн-нутг онц чинр тусхагдсмн. Закавказск фронтын һардач ээрмин инрл И.В. Тюленевин зақвар 110-гч ОККД шишлң даалһвр – тосхгджах төмр хаалһд харлһ күцэх зөвтэ бээсмн. Деернь 110-гч ОККД хамдан 30-гч кавдивизь болн 3 дивизион бронепоезд өггдсмн. Дивизин штаб болн туслң энгүд Улан-Хол селэнд бээршлсмн.

Улан-Хоолын станцин эргнд олн салдсмуд залу-зөрмгән үзүлсмн. Теднэс ах сержант Мамиев хортыг төв һаһад, немшин танк шатаһад Улан Туг орденэр ачлгдсмн.

Нарн Худг селэ болн Улан-Хол төмр хаалһин станц харслһнд 273-гч кавполкас: П.Д. Зибиров, ах сержантнр И.М. Пчелинцев, Г.А. Спря-

гайло, П.С. Сидоренко, сержантнр Н.Н. Смолкин, Ф.И. Борунов, В.В. Леонов, салдсмуд П.П. Фирсов, К. Караев болн нань чигн улс баатр кевэр эмэсн халһсчмн.

Төмр хаалһин тосхлтын баатрлг йовдлд 20 миң шаху (талдан регионмудта хамдан) күн орлцсмн. Ахр цагин болзгт эдн күслдән күрсмн. 1942-гч жилин ноха сарин 4-д Кизляр-Эдэрхн хоорндк 335 дууна төмр хаалһар һал тергн гүүсмн. Зүг 1942-гч жилин ноха сарас авн хулһн сар күртл көлгнэ түлэтэ 16 миңһн цистерн йовулгдсмн.

1942-гч жилин зунар советск-немшин фронтд күнд бээдл тогтвчн, Өмн үзгин болн Закавказск фронтын дээчнр хулһн сарин чилгчэр хортыг зогсаж чадсмн. 1943-гч жилин туула сарин негнэс авн Ар Кавказас хортыг көөлһнэ болн дэврлһнэ кергүүлдвр эклсмн...

1975-гч жилд Улан-Хол селэнд Төрскән харсгч Алдр дээнэ цагт төмр хаалһин тосхачнрт, харсачнрт, Төрскәнннь төлэ эмән өгсн баатрмудт бумблв секгдсмн.

Өдгэ цагт мана Танһчд Эдэрхн-Кизляр төмр хаалһин тосхачнрин

болн көдлэчнрин олна комитет үүлднэ, энүг һарджахнь – Тагир Гаряевич Баерхаев. Эн комитетин нилчэр, негдвэр, 2005-2008-гч жилмүдин туршарт Хальмг Танһчин 587 иргн «Төрскән харсгч Алдр дээнэ орлцачин» нер зүүсмн. Хойрдвар, Хальмг Танһчин Хурал шишлң Зэрлг («О материальной поддержке строителей железной дороги Астрахань-Кизляр») һарһв. Энүнэс иштэ 2007-гч жилин туула сарин 1-эс күн болһнд сар болһн 500 арслң өггдг болв. 587 күүнэс 206 күн деернь немр 800 арслң Эрэсэн Федерацин Пенсионн Фондас авдг болв.

Улан-Хол станц деер төмр хаалһ тосхлһна туужин музей секгдэд, Төрскән харсгч Алдр дээнд ончрсн хальмг улсин туурмж мөнкүрүлсмн.

Иим йоста баатрмудын нилчэр бидн төвкнүн Танһчд, орн-нутгт байрта-бахта кевэр дүрклжәнэвидн.

Бидн, дорас өсч йовх баһчуд, зөртгэ дадмг өвкнрин нерд дуудулх зөвтэвидн!

ХАЖЬРА Минъян,
МБОУ «СОШ №15»,
10-гч кл. сурульч

